

709-11.4.11

I. В.

КОМИ ШКОЛАЫН ВЕЛӢДЫГАСЛЫ

ОТСӢГТОР.

(Руководство для ведения экскурсий в нов. коми тр. шк.).

1923 во.

Комі ыга лӧзан ин.

Сыктывдин кар.

Оботделение № 12. Тираж 3000 экз. г. Устьс. Тип. Обкома РКП.

Возныв.

Выл школаын выл пөлөс велөдөм. Өнiя школа велөдө овны. Став олөмыс мортлөн ывлакөд (приподакөд) венчөм, ывласө аслас кiподулө бөстөм. Ывламы дуан зев, оз оетчы мортылды. Уна пөс кiсөс ськөд венчiгөн. Мырсөмөн морт прөстөй бөдторжөн ужалөмсань гырыс пабрик-заводөз воiс. Ещалаын-на ывласө венөмаөс, унжыклаас-на ывла морт вылын ыжыдалө. Коми жөз вылын жона-на тиранитчө ывлаыс. Ми ужалам пiцөсөз зарны-пыщкыи (нерп. вөр-пу, руда), тiлсам лун i воj, --агным шыг-нысө-пөтөс, пемыдөс, кiнөмог төдөj. Мыжла-нө?.. Ассыным олөмнымөс огө ми төдөj, горт гөгөрнымөс, ассыным вын-ебөснымөс, сы-понда ог кужөj бөстчыны коми культурасө кыпөдныс—со мыжла ми гөлөс!

Часi вөчыс кужө вөтлыны сулалыс часiөс, сijө вермө бөцөдны колтчан часiөс, вермө жугалөмөс вөчны—сijө төдө часiыдыс быд вiнт, быд гөгыл. Сiцжө колө төдмавын матi гөгөрсä олөмсө, ывласө, ас жөзыдыс культуратө (жөзлыс ывлаыс-көд тышкаган көлужассө, вермаган ногжассө). Тажө-школалөн мөг. Школалы колө велөдны чельаджасөс ассыныс олан iсө төдмавыны, налөн мед вөли iнтерес гортса олөмысмы, мед најө кутiсны агныс вөцмөстчыны ас гөгөр велөдны.

Школаын колө велөдны: 1) мыj ем мижан гөгөрын (олөмын), 2) мыжык колө вөчны, содтыны өнiя олөмас, 3) кыцiжык колө содтыныс. Колө кiөн i кокөн лөцчывын медвөцзä вылас, секi сөмын вермам вөчны мөд кыксө. Школа мед вөли матын олөм бердас... ортча олөмыскөд... олөм пыщкас. Секi пөчө велөдны коми жөзлыс олөмсө. Секi коми жөзлөн лыбас культура. Секi велөдчөм коми жөз оз кутны пышжыны ас муоныс.

Мыј колө тӧдны экскурсия нуӧдыӧлы.

а) Экскурсия абу гулајтӧм, сija велӧдчӧм, урок вывса -код-жӧ велӧдчӧм.

б) Кытчӧ кӧсjan мунны экскурсияӧн, војдӧр ветлы ачыд сетчӧ, велӧд, инды аслыд тема, лӧгӧд план.

в) Вігтавлы сӧмын сы-јылыс, мыј верман петкӧдлыны.

г) Экскурсиятӧ нуӧдигад темагыд бокӧ ен кеж.

д) Ен зев куҗа вігтавлы.

е) Велӧдчыгјасыд мед асныс унжыксӧ вігтавлӧны, асныс відлалӧны, асныс велӧдӧны.

е) Ен уна тӧдтӧм кывјас вігтавлы (тӧдтӧм турун нымјас, із нымјас, мукӧд тор).

ж) Куж лӧгыда петкӧдлыны відлалан торјастӧ, велӧд мичаа віжӧдны кывзыгјастӧ.

ж) Ен муҗты челафтӧ—оз кутны кывзыны.

з) Урок вылын сӧрнитӧј экскурсия-јылыс, гижӧј сы-јылыс.

џ) Ставсӧ мыј экскурсия вылыс вајад, мыј гижад экскурсия-јылыс, пунктӧј школа муҗејӧ.

Быд во кыкыс гиж **Обоноӧ** мыј вӧчин тајӧ гижӧд-сертил **Мӧдӧд** челафлыс буржык гижӧдјассӧ (мојдкывјас, бӧрдӧдчанкывјас, мукӧдтор) со кытчӧ: г. Устьсысольск.-Комі Область. Обоно.

Ен вунӧд!!!

I АР.

Гумла дорын.

Мунёны гумла дорё. Вёлалёны гөгөр. Пыралёны рынышё. Велёдчыёяс быдторлыг вёлалёны нымсё, мыјла сјјёс вёчёма. Вевта гумла да вевттём гумла. Мыјён бур вевта гумлаыс? Кык судта рыныш да өтё судта рыныш (роч рыныш, комё рыныш). Горнётёны кодыс буржык. Мыјла? Мунёны төлөдчыё дінё. Чельафјас вёлалёны мыјла төлөдёны, мыјла төлыс јансөдө жугсё тусыс, мыјла мукөд жугыс төвөд ылё, мукөдыс матё усё. Жугыс-кө да тусыс өтсөкта вөлі, поёис ез ескөн төлөдныс? Лөн-дырјі поёё-оз төлөдчыны? Мыјла оз поё? (Оз јансав). Кықі ті весалад јогыс су шеп (көнтуе) сојігөн? Кыс-кёі кёсталёмөн пөлалам. Мыј сјјё төлыс? (Сынөд-лөн пөлтём, ветлём). Кықі поёё төвсё лөн-дырјі вёчны (кер-каын шуам)? Нёгаён өвтчёмөн. Ем-кө матын, мунёны төлөд-чан машина дінё. Вёлөдёны кықі артмё төлыс. Мыјла паскыд лапөдыс төв вёчыё көлөсаыслөн? Төвгыс-кынқі мыј нёшта ужалё машинаас? (Пожјас). Кымын пелё торјөдө? Чельафјас бергөдлыштёны машинасё. Велөдыс јуалё велөдчыёјаслыс мыј-ён бур машинаыс, сесга јуалё төлөдчыёјаслыс. Бёрыннас өтла-аснётё (сравнјавтё) зырјён төлөдөмсё машинаён төлөдөмкөд. Мыјла паскыд лапыда көлөсаыс өдјё бергалё, кодё өдқөдыс-ыс? Мурталёны диаметрсё ыжыда-ичёта пёна көлөсајасыслыс да гёжёны тетрафас.

Ветлёны варган машина дінё, төдмалёны кықі сјјё ужалё. Абу-кө варган машинаыс, школаын вёлставны сы-јылыс, пёткөд-лыны картына. Уна-ё вермё луннас вартны?

Школаё волём бёрын сөрнётёны гумладор-јылыс, лөгөд-лөны вёлт „Вартём,“ вёлтыслыс плансё гёжёны дёска вылө. Морт-мөд план-сертё вёлталёны вартём-јылыс. Сесга сетны гортас гёжан вёлт „Кықі мёжан вартёны.“ Быдсөн гёжёны ас-гыныс вартёмсё тащём план-сертё: 1) Мёжан гумладор, мыј

сені ем, кушдөм гумлаыс, рынышыс, кымын чалкост. 2) Вартан көлүжас. 3) Кызг мнжан вартөны, кымынөн, коржык (шөт-чөмоан төлөдөмөз). 4) Кызг вартөны мукөдлаын.

Задачакс: 1. Төлөдчан машинаын ыжыд гөгылыс (көлөсаыс) өтпөв бергөдчө, кымын гөгөрпөв бергөдчас. ичөт көлөсаыс? 2. Кымын морт-час (человеко-час) мунө өтн рыныш вартөмө вартанөн, машинаөн вартгөн? 3. Кымынпөв өдјөжэка машинаыс вартө?

Тажө задачаксө почо артавны мөдлунас урөк вылын, почо гортө сетны. Мөд задачаксө сетгөн колө виставны мыг сецдөм уж-часыс. Школа бердын-кө ем матын гумла, лунын-кө сен кутасны вартны, почас артавны классын кымын морт-час мунө рыныш вартөмө (час лыд X морт лыд вылө).

„Ручной труд“ вылын вөчны гумладорлыс модел, ичөмн вартан, рос, зыр, мукөд вартан көлүж. Моделжаксө пуктыны школьнө) муچهјө.

Мельнеча.

Мунөны мельнечаө. Внчөдөны кызг вөчөма мельнеча керкасө, прудсө. Вылыс өчөс, улыс өчөс. Мурталөны жужыд-ө прудыс. Пырөны мельнечаө. Внчөдөны: көш (ыжыд, ичөт), изкн. Летчөны улјас. Внчөдөны пыч. Мыјла пөс пычыс? Оз-кө виставны велөдчысјас, почо сек-жө бөстны пурорјас, ннртны мөдамөд бердас. Ннртөмөн шоналө. Снчкө пычыс мыјла шоналөма? Мыјла изкныс бергалө, кодн снјөс бергөдлө? Кызг снјөс ваыс бергөдлө? Внчөдөны ва көлөса. Мыјла ва көлөсаыс паскыд лапөдјаса? Кодн снјөс бергөдлө? Көдн бергөдлө кос көлөсасө? (Ва көлөсаыс). Кодөс бергөдлө кос көлөсаыс? Шестернаныс кодөс бергөдлө? (Тетрафаныс гнжөны көлөсалыс ннмјаксө). Каяөны вылас. Внчөдөны кызг ичөт көшыс кнсө туыс.

Кодн татөн көлөсајаксө бергөдлө? (Ва) Кушдөм ва? Гөп ва (сулалан ва) вермас оз бергөдлыны? Велөдчысјас висталөны изкныс ужалөмсө. Мыјла вөчөма помөдсө? Казгыштны шор помөд-јылыс (помөсөмөн-промштчөмөн ворсөм). Кор јонжыка шорыс ускөдчө: помөдөканыс алн снч внзувтгас? Кызг изкнсө сувтөдөны? Петкөдлөны ва тупкансө.

Јуалоны мельниклыг уна-ө вермө өтi iзкi војколөн (суткi) iзны, кыҗi посьодоны-гыргөдөны пыҗ. Горнитоны төдмалоны кор посьода, кор гырыса iзө, мыҗла.

Гортө мунтөҗ нөшта өтi велөдчыг вiсталө кыҗi iзө мельничасы. мукөдыс кывзөны. Вiсталигас мыҗ-ылыг оорнитөны, сетчө i мунөны.

Пруд (помөд) чөжө ва, ва леҗоны көлөса вылө, ва көлөса бергөдлө кос көлөсаос, сiҗ воҗө. Вылыс өҗөстi вайоны iзан, кiотөны көшө, улысааныс куралөны пыҗ, улi өҗөстиыс нуөны. Мыҗла ыҗыд шыыс мельничасыслөн? (Ваыс усө, iзкi шы). Нуөны школа муҗеҗө бус пыҗ.

Школаын нөшта оорнитөны мельнича-ылыг. Гортад тiҗан шыдөстө мыҗөн iзөны? Кущөмжык iзкiыс? Кыҗi (мыҗөн) бергөдлөны? Уна-ө верман сещөм iзкiнас пыҗ iзны лунтырөн? Вiсталөны велөдчыгаслы-важөн мельнича абу вөвлөма, iзлөмаөс, быдсөн ас iзкiөн. Iзкiлы вөлөма торҗа жоҗ— „iзкi жоҗ“. Коркө јонжыка важөн нырлөмаөс iзјөн (өниҗа көнтуг тојөм-мозыд-жө), сiҗөн i шугө „iзкi“ (каменная рука). Чертитөны мельничалыг план (ылөссө).

Мельничаад iзкiсө кодi бергөдлө? (Визувтан ва). Нөшта кущөм мельничајас емөс? Төв мельнича (ветрянная мельница). Сенi кодi бергөдлө? (Казтыштны жбыргаң). Пар мельнича. Вiставны Пинландiҗа-ылыг. Сенi ва вынөн оз сөмын нан iзны. Сенi кыөны, печкөны, пабрикајс ужалөны ва вынөн.

Нигаыс лыфөны мельнича-ылыг. Горнитөны темајас-ылыг: 1. Мельнича, 2. Кыҗi војдөр iзлөмаөс нан, кыҗi өнi iзөны, 3. Мельничаө ветлөм.

Гiҗөны план. План-серҗи вiсталөны нөшта. Сөгса сетөны гортас гiҗны морт өтi темаөн.

Планјас: I. Мельнича: 1) мельнича ортсысааныс, кущөм ју бердын, ылын-ө, помөд, стрөбајас; 2) пыщкөсыс: выли-мешөк-јас, јөзлөн олан iн, көш, улi-лар, көлөсајас; 3) Кыҗi iзө. 4) Kodјас емөс мельничаын: мельник, iзөдчыгас, вiҗөдчыојас.

II. Кыҗi војдөр iзлөмаөс: 1) „iзкi“, 2) ас iзкi, 3) мельнича. 4) Јона-ө өдјө iзө мельничаыд ас iзкi дорөыд.

III. Мельничаө ветлөм: 1) Мельничаө мунөм (кор, кытi, кодјас, кыҗiжык, поводфа). 2) Мельнича дорын (ыҗыд шы, вөвјас, пос-өтарас помөд, ваыс вылын, мөдарас улын, 3) Мель-

нича пыщкын (мыј кербны вбли мельник, ізбдчыгјас; кущом мельнича пыщкбсыс, керка-код абу. 4) Мыј ми керим мельнича-ас. 5) Гортб воом.

Тақ-жб вбчбны экскурсија вбрб, бир вочан инс, фбгбф заводб. Вбрб мунбгбн гбжалбны бид шорлыс, тужлыс, јбрлыс нбмсб. Мыј шубны вбрбн? Кущбм вбрјас овлбны? (јар, рас, парма). Кущбм пујас мбјан бидмбны? Мыјла вбжббдбма мукбд пуыс? Кущбм пујас тбв і гбжбм вбжбс? Кущбм рбма. вбрыс арнас? Мыјла ветлывлбны вбрб? (пес керавны, нбн кулыны, кер лебны, кыбгыны, вбтчыны). Кущбм ввер-пбтка олб вбрын? Кырс увса пучеј (корсбд). Вбжбдны козувкот кар. Вбдлалбны став пблбс пусб. Кық тбдны коз пу, кық пу, цбжбм? Мыјбн торјалб (отличаетсја) бти пу мбд пуыс? Кущбм корјыс, кыргыс, коллыс, сулалан модасы, гырыс-б овлб? Кущбм пуыс мыј вбчбны? Сорнбтбны торја пу-јылыс, кықі сибб олб. Мурталбны пулыс кызтасб. Кықі тбдны арлыдсб? Вбр вбжбм-јылыс. Оз ков сотны вбр. Сотам-кб, агным-жб гблмам. Пујасыс-кынбд мыј нбшта бидмб вбрын? (Нбщ, јала, вбтбсјас, турун, щак). Кущбм вбтбс вбтбны? (Бжнбн, понпир.) Гбјан щак. Кущбм щак вбтбны, кущбмбс оз вбтны. Гбјтбм щакјас. Кор петб щак? Кущбм вбтбсјас бидмбны турун јылын, кущбм—пу јылын. Мыјла вбтбсыс, коллыс, вужјыс, кыргыс, корјыс?

Ббрыс вбјбны бид пулыс кырс, лап, кол, вбтбсјас, турун-јас, нбщ, кбчвбн, јала, мукбдтор.

Кыз кабала вылб вурлбмбн вбчбны коллектсбјас: 1) кол-јас, 2) кырсјас, 3) корјас, 4) бидса пу (кор, кол, кырс, пу, бир).

Гортад јуалбј кущбм пуыс бидтор вбчбма да гбжбј.

Бир вбчан завод. Абу-кб матын бир заводыс—картина-ббрти, лббб дбска вылб рбсујтбмбн вбставны. Мыјыс вбчбны бир? Мыјла муалбны? Кымын ведра вбјалб бти пачыс? дырб тырмб вбчныс (кымын морт-час)? дбнаб сувтб ужыс? Кытчб мунб, ббрыс?

ƒögöđ zavod. Мыҗыс вөчөны ƒögöđсө? Кыҗи вөчөны? Öтi пуд сумөдыс унаö артмө ƒögöđ? donöñö нөбөны сумөдсө? Мыҗөн тув вузалөны ƒögöđсө? Уна-ö воö ƒögöđ вөчыөлы ужалөмсыс? Кымын пуд ƒögöđ вөчө заводыс быд во? Артавны—уна-ö лунөн верман куҗны сумөд, ыҗыд-ö пөҒельщина воö сумөд куҗөмыс.

Гортө задачаҗас (ужҗас). 1) Быд велөдчыгы шөктыны гiҗны кушөм налөн ем' виҗ (нiмсө), куҗjөр, му. Кушөм виҗас, муҗас, куҗjөрҗас нөшта төдөны. Кушөм җаҗас, нурҗас, гөпҗас, тыҗас, шорҗас, jөлҗас, нөрысҗас, мыҗкҗас, туҗҗас, кыркөшҗас матi гөгөрыс төдөны. Урөк вылын сөгга челаҒ гiҗөдҗас-сертi өтлаавны став геограпiҗа нiмҗассө, челаҒлыс гiҗөдҗассө пуктыны школа музеҗө, өтi гiҗөд (көнi ем став геограпiҗа нiмыс) мөддөны Обоноö. 2) Мыҗ вөчөны шабдiөн арын. Кушөм уж-алан көлүҗ колө. Кушөм куҒельҗас овлө. 3) Кушөм пөлөс наҗ-җас воiсны (зөр, id, су). Уна-ö вөли көзөма, мыҗда воiс. Артавны ыҗыд-ö урожаҗыс. 4) Артавны урожаҗ картуpellыс, лук-лыс.

2. Төв.

Җi вылын.

Бөзтөны чер (лыбө пыриҗ), зыр, шөрт, (помас из көрталөма), термометр, кушөмкө доз җi ваҗны, быд велөдчыс бөзтө тетраҒ да карандаш. Шоныд лунө летчөны җi вылө, вөчөны роҗ (jörдан), абу-кө даҒ вөчөм җi выв җукмөсыс. Воҗдөр кодҗөны таҒтi-коҒ гуран, сөгга пыдөссө роҗөдөны—гуранас каҗө ва. Мыҗла гураныс тыри ваөн? (җиыс личкө да пычиктө васө). Мурталөны бөҒторҗөн вылө-ö гуранас каҗiс ваыс. Видлөны көзҗыд-ö, термометрөн төдмалөны кымын градус. Төвбыд-ö өткоҒ көзҗыд җi улаҒ ваыд? (Төвнас көзҗыдҗык-дырҗi поҗө мөдыс летчывны җi вылө муртавны көзҗыд-ö ваыс, мед велөдчыөҗас каҒаласны— җi увса ваыд пыр өткоҒ көзҗыд—0°). Коди кутө васө җонҗыка көҒалөмсыс? (җi). Мыҗ ескөн лоi, ваыд-кө 0°-ыс җонҗыка көҒали?

(jiö pörö). Вiçödöны ваыслыс ji увтыс вiзувтöмсö. Мурталöны jиыс кызтасö. Гоз-мöдлатi мурталöны жуҗтасö ваыслыс.

Абу-кö-на зев кыз jиыс, ва вомöнсö вiтлатi кымын муртавы, сесга школаын гiжны план ва пыдöслыс (ва вомöныс).

ji выв.

Кызi кызöны ji улыс черi? (ji-пыр кучкалöм, ji ув тывжалöм). Куцöм ваын пöдö чериыс? Мыла пöдö? Кызi секи кызöны?

Нуöны школаö jитор, вöчöны опытjас: 1) Öшöны (вегiтöны) стöкантир поснiдик jиторjас да стöкантир лым, тöдöдöны кодыс öккыджык, жона-ö öккыд jиыс, 2) тагтi ва-пiö пуктöны ji, суjöны градуенiк,—ji сылиг-чöжыс градуенiк петкöдлö 0°.

Та бöрын лöгöдлöны вiет (рассказ) „ji вылö летчылöм“. Гiжöны план, сесга гортö сетöны гiжны сочинениö. Мукöдыслы (батыс кодлөн черi кыжыс) почö мöд тема сетны „Кызi ji улыс черi кызöны“ (кор, кытыс, кызi, мыjөн, куцöм черi, уна-ö кылöны).

Горнiтны лым-jылыс. Ji вiçö ваос кыммöмыс. Лым вiçö öчмjасöс кöзыдыс. Лым-пiын шоныджык кöзыд-дырji. (Кöзыд-дырji бöла çебö репасö). Лым вöчö туjас.

Вöчны өксуроjа: гырнiч вöчыс дiнö, гынкöм гындыс дiнö, ыж ку пesyс дiнö, замша заводö, кучiк заводö. Белöдны кызi вöчöны, уна-ö вöчöны, дона-ö сувтö ужыс.

Гортö сетны ужjас: 1) Куцöм паскöм новлöны тöлын. Кызi паскöмсö вöчöны (нöбöны, асныс вöчöны). 2) Кызi ворсöны тöлын ылавылын (ашечка, iспалöм, катушка). Гiжны кызi ворсöны, кымынөн, коржык. 3) Кызi ворсöны гортын. 4) Кымын вöралыс öиктын, кымын пон. Кымын черi кыжыс. 5) Кымын керка öиктын. Кымын морт став öиктас. Кымын морт вöö öтi керка вылö. Артавыны кымын кубическöj сыв воздук вöö морт вылö. 6) Мыj керöны тöлын велöдчыслөн гортас: а) батысjас, б) мамысjас, в) чоjжасыс, г) вокжасыс (гiжны став ужсö). 7) Мыj суjöны, коржык суjöны прöстöj лунö, праҗникö, крам праҗникö? Мыj вöчöны jöлыс, вогöсыс, черiыс, jаjыс. 8) Артавыны кымын прöцент лыффыны кужыс морт.

8) Кымын морт өктас роч ыга лыфыны вермө. 10) Мыј кыј-
 öны вöрыс, мыј вузалöны, мыј асныс сојöны. 11) Кымын кер-
 каын өктас олöны сартаса бiөн (кымынлаын ем пеша), өтек-
 лөтөм лампаөн: 3 лынöјнöј, 5 л, 7 л, гырысжык. Гiжны прö-
 центөн. 12) Кымын морт воö быд керка вылө, кымын пон,
 кымын вöв, кымын мөс, кымын ыж, кымын поро, кымын чiпан.

Быд велөдчыс арталö аслас керкагыс. Колö-кө тöдны
 мыјкө өкт-жылыс, велөдчысаслы почö өтвылыс лыфыны-ар-
 тавны. Сiктыс-кө вывтi ыжыд, он ставнас өктсö бөгт, мыјкө
 выја сöмын (шөр выја), керка 30-40.

Велөдчысаслы шөктöны гiжны морт өтi мојданкывжөн.
 (Мед велаласны мiчаа сорытны, колö вöчавлыны торја мојдаг-
 ан урокјас. Öтi мөд бöрын челафјас мојдöны). Мојданкыв
 гiжöны өктса мојдагысаслыс. Бөрдөдчысгыс гiжöны бөрдөд-
 чанкыв. Мојдагыс өрдө, бөрдөдчыс өрдө почö экскурсја-код
 вöчны—гiжавны бөрдөдчанкывјас, ыланкывјас, мојданкывјас,
 Велөдчысаслы шөктыны гiжны комi нөданкывјас, ыланкывјас.

3. Тулыс.

Јукмөс дорын.

Мунöны јукмөс дөрө. Велөдчысас шөртөн (помас iз көр-
 талöма) мурталöны жуштасö: 1) ва вылөз, 2) јукмөс пыдсөсз-
 ыс, сесга арталöны жужыда-ө. пукалö ваыс. Лептöны васö,
 вiдлöны, төдөдöны кымын градус. Мыјла абу өткоф шоныд
 ывлавылыскөд? Гожөмнас лөпкыд јукмөсын алы жужыдын
 көчиджык ваыс? Кытыс јукмөсас ваыс локтö? Быд јукмөсö
 клучыс локтö. Мыјла мукөд јукмөссыс гожөмнас ваыс космө?
 Кыңи јукмөссыс васö лептöны (чепна; көлөса, журавль). Ем-
 кө матын јукмөсјас, колö ветлыны ставпөлөс јукмөс
 дорас. Мыјла вөчөма көлөсасö, журавсö (мед кокныжык вöлi

лептыны). Велөдчысјас-кө төдөны-нин насос-жылыг, виставны — мукөдлаын лептөны јукмөсыг васө насосөн. Гырыг карјасын водопроводјас, ваыс самөвар краныг-моз стенгыс петө.

Мыјла самөвартө вадор ваонжык, пуктөны. Сің-кө өтө пөлөс-ө јукмөс ва да самөвар ва? Ключ јукмөс ваын уна іъвеска. Коди адзыліс кыңи кодјөны јукмөссө? Отсуда-ө кодјөны быд јукмөс? Жужыда-ө кодјөны? (Кытчөң ва оз во, ключ). Мыј јукмөс пыдөсас сужөны? (јашцік).

Классын сорнөтөны јукмөс-жылыг. Лыфдөны нигаыг. Рисујтөны журавль, көлөсаа јукмөс, чепна. Гөжөны план да лөсөд-лөны вист „јукмөс“ (жужта, мыјла ваыс көңыд, кыг локтө ваыс, кушдөм јукмөсјас мөјан өіктын.)

Ручнөј труд вылын вөчөны јукмөсјаслыг модел: журавль, көлөсаа јукмөс, чепна, вор, карнан.

Задача: Кымың керка вылө воө өтө јукмөс мөјан грездын (јуан јукмөс).

Ва дорын.

Бөгтөны сольаннөј кіслота, метр, дозјас, тыртөм, ізтөг көрөбјас. Шкала тьвердөстө-кө абу, бөгтөны карандаш, стеклө, уклад, сталь. Ва дорын төдмалөны кодарө везувтө жуыс. Шужа да вескыд вадор (берег). Ödjö-ө везувтө. Путор шыбытөны да төдмалөны часі-сертө ылөң-ө нуас секундаөн. Вөдлөны везув-жык інтө да лөң інтө. Абу-кө зев пагкыд жуыс, пагтасө мур-талөны шөртөн. Пыр-ө өтпагта ваыд? Мыјла туө-јамө? Мыјла вадорыс ізја? (Важ кокнө мусө нуөма, ізјыд сөкыд да колөма). Кыг лөөма лыаыс? Öктөны ізјас, төдмалөны. Известънак (лөз із) төдөны „солнаја кіслотаөн.“ Төдмалөны кушдөм із јона-ө чорыд, коди стеклөыг чорыд, коди небыджык. Мөда-мөдас гөж-төдлөмөн коргөны мед чорыд ізсө, мед небыдсө. Гөргыс бөгтөны став өікас ізсө.

Мунөны кыркөщ дөрө. Вөдөдөны кушдөм пластјас емөг кыркөщас. Быд пластыг бөгтөны мусө торја дозјө (мугін, лыа, сој).

Ставсө пуктөны школа муңејө, кабала торјас вылө гөжалө-ны нөмјассө комөн да рөчөн, сөсө ласкалөны ізјас вылө.

Мукöд экскурсияјас: 1) Ывлавылын лым сылігөн. Мыјла лымјыс сылө. Шондыс кор петө, кор летчө, вылө-ө кайлө (өт-лааститны төвкөд). Кызі артмө чарөм, јіжонь. 2) Јі кылалігөн. 3) Гөп дорө; либө һур дорө. Відлавны лагуша пөк, гагјас. Вайны банкаын ва пыщкын гортө, виқодны мыј сөс артмө. 4) Сікт вылө.

Черытны план.

Уж гортө: 1) Уна-ө артмас ва школа јорса (керка вывса) лымјыс. Вөјдөр вөчны опыт—уна-ө ведра лымјыс артмө ва. 2. дөра кыөм. Кущөм дөра кыөны. Кыан көлујјаслөн һымыс. Кымын берд дөра кысны. 3. Кымын керка грездын: өви суд-та, кык судта; сөд керка, кык жыра (вежөса, шөрас посвоз), квајт пельөса керка. Мыјта обшивајтөм, обшивајттөм, мичөдөм (краситөм), мичөдтөм. Кымын јог јура керка. 4. Кызіжык вор-сөны мачөн (ичөт ауыс, летчөм кайөмыс]. 5. Мыјөн һөшта вор-сөны. Гіжны кызіжык ворсөны.

IV. ГОЖӨМ.

Вөр керка дорын.

Вөр керка дорө ветлытөз колө велөдчысјасөс төдмөдны ас сиктса стрөјбаөн, мед гөгөрвоасны—керкајас воыс-воө веж-сөны, выл керкајас оз-һјн важ керкајас-моз лептыны.

Воанныд вөр керка динө. Кодјас вөр керкаас өлөны, кор? Кытөнжык сулалө керкаыс (јол бердын). Велөдчысјас вистав-лөны кущөмжык вөр керкаыд. Гортса-код? Кыті абу горт-са керка-код? Ыжыдө, кущөм өщинјасыс, вевтыс? Пырөны пыщкас: вылыс жој, горјас, тувјас, пач. Гортса пачыд да татчөс пач өткоф абу? Кущөмжык тани пачыс? (гор, трубатөм). Гортад көні тащөм пачыс ем? (Пывсан, рыныш). Кыті петө щыныс? Гортад кущөм стрөјбајас емөс керка берdad? (амбар, көбрөг). Тани мыјјас емөс? Відлалөны һодја, кыш. Кызі вөч-өма, мыјла мусаһыс вылын? Мыј сені виқоны? Төдмагны вөр-

алыс олёмөн. Кызі кыжөө? Чөс туу? Кызі леңјас пункталё?
(Велөдчыслы војдөр аслыс колё кыжыслыс јуагны кыжөөм-
јылыс).

Матын-кё абу вөр керкаыс, колё ветлыны чері кыјан
кола дорё, пур виған чом дорё.

Вөрыс локтиг-моз лөгөдлөны вiгт „Вөр керка дорё вет-
лөм.“ Гортас щөктөны гiжны ставсө мыј аңыломөаёг вөр кер-
ка дорё ветлигөн (впечатления).

*Ручној труд вылын вөчөны нодја, кыш, мөтырјас.

Мукөд экскурсияјас: 1) виң вылө. Кыті туруна, кыті турун-
төм. Кыті візувыс мунө, туруна. Мыјла? Мыјла мијан турун пунктө-
ны, кор. Мыјөн ыщкөны. Мыјөн мукөдлаын ыщкөны. Ытовка-
өн ыщкыны кокныжык, машинаөн нөшта кокы. Турун көңөм-
јылыс. Гөрыс бостөны быдсама пөлөс турунсө вужнас і дорің-
нас, нiга костын нуөны школаё.

Мујас вылын су розјалигөн. Мыјла шепјасыс сырјаёг.
Кущөм бус ветлө су вывтыс. Школаё вајны су, ід, зөр вуж-
нас і ставнас.

Библиография.

- Аржанов.** Среди вод и болот.—Руков. для самооб. и шк. экск. 1921 г. 240 стр.
- Воронков.** По пресным водам.—Рук. для экскурсий 1922 г. 22 стр.
- Красиков.** Колодезь-опыт исследований комплекса 1922 г. 57 ст.
- Шинкевич.** Нач. естествознания. 1922 г. 327 стр.
- Яудовский.** Летние работы по естествознанию. Руководство для учит. 1922 г. 192 стр.
- Яудовский.** Уроки по естествов. 1922 г. 241 стр.
- Анучин.** Открытие огня и способы его добыч. 1922 г. 24 стр.
- Полетаева.** Три года преподав. география и естествознания.
- Вальтер.** Первые шаги в науку о земле. Общедоступное введение в геологию 1922 г. 212 стр.
- Михельсон.** О погоде, и о том, как его можно предвидеть.
- Костычев.** О появлении жизни на земле.
- Коновов.** Практ. занятия по естествознанию.
- Жарков.** Руковод. к производству метеорол. наблюдений.
- Никольский.** Летние поездки натуралиста.
- Байков.** Школьные экскурсии.
- О. Шмейла.** Очерки по методике естествознания.
- Муратов.** Изучение местного края.
- Раичев.** Методика и техника ведения экскурсий.
- Райков.** Школьные экскурсии, их организация и значение. Четыре года преподавания в нач. школе (книжка создавшаяся на практ. работе Москов. учительниц, выясняет роль и значение экскурсий на первых годах обуч.
- Ознев.** Жизнь леса.
- Райгородов.** Методич. указания и использование мира птиц, как экскур. — педаг. материал.
- Бенкен.** Зоологические экскурсии.
- Половцевы.** Весенние ботанич. прогулки в окрестностях Петербурга: пригодна и для др. местн. Северной полосы России.
- Аржанов.** В хвойном лесу.
- Сухачев.** Экскурсии на торфян. болота.
- Пиотровский.** Физика на летних экскурсиях.
- Золотницкий.** Живая природа в школе.
- Бенкен.** Детские выставки, как метод обучения. (Статьи в журнале „На путях к новой школе“ № 3—1922 г.)
- Новорусский.** Что делать народному учителю.
- Феноменов.** Музей местного края.
- Полянский.** О трех царствах природы.
- В. Тимиряз.** Жизнь растений.

- И. Тимиряз.** Дарвин и его учение.
Каутский. Наука, жизнь и этика.
Челпанов. Психология.
Мейнерт. История первобытной культуры.
Н. Харузин. Этнография, 4-тома.
Афанасьев. Путеводитель по вопр. препод. родного языка в труд. школе.
Шлехер. Практ. работа в детском саду.
Трофимов. Сб. худож. материалов для худ. рассказ в школе.
Дьюи. Школа и ребенок.
Программы. 7-летк. Труд. школы.
Половцев. Основы общей методики естествознания.
Аржанов. Очерки естествоз. и географии в труд. шк.
Янжул. Трудовое начало в школе.
Шульц. Народное образ. и социализм.
Морозова. Примерная схема занятий в сельск. шк. 1 ст.
Лепилов. Летняя школа.
Лансберг. Летняя работа с детьми в Англии.
Крупская Н. Шк. самоупр. и школьная община.
Клетнова. Изучение родного края.
Жарков. Метод. наблюд. в школе.
Допп. Трудовые процессы в нач. школе.
Винченен. Круг идей свободной школьной общины.
Богданов. Принципы труд. школы.
Блонский. Трудовая школа, ч. 1-я.

 Инв. № 4332
